

Deneysel iktisat ya da insanı laboratuvara koymak...

Hakan Guldag
hakan.guldag@dunya.com

Bankalar Birliği Genel Sekreteri Ekrem Keskin anlattı... O da TOBB Başkan Yardımcısı Halim Mete'den dinlemiş. Akımda kaldığı kadarıyla aktarıyorum:

Karadenizli vatandaş, yolculuğa çıkmış. Yol uzun, yanındaki yolcuyla sohbet etmek için "Ben Karadenizliyim. Siz nerelisiniz?" diye sormuş...

Yolcu, "Ben de Karadenizliyim" deyince, "Uy" demiş, "Bizim oralardan hamsili pilavı ne güzel olur..."

"Bizim oralarda hamsili pilav olmaz" demiş diğeri...

Bizimki devam etmiş: "Uy, muhlama'yı ne güzel yaparız..."

Yandaki, "Bizim orada yapılmaz." "Uy, bizim oralarda ne güzel ke-mence çalınır..."

Berikinden cevap: "Bizde çalınmaz..."

"Ne tulum havalarımız vardır."

"Bizim orada yoktur..."

"Ya ne güzel horon teperiz..."

"Bizim orada tepmeyiz..."

Karadenizli iyice şaşkın, sormuş:

"Ula uşağım, sen Karadeniz'in neresindensün?"

"Te be, Kırklareli'nden bea..."

Genellemeler yanıltıcı olabilir...

Yine de, benzeyen yanlarımız o kadar çok ki...

Bu da bir yanıyla son derece doğal. **Yüzbün** yıl ötesinden aynı kökenden gelen genleri taşıyoruz...

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan **Dünyanın En Güzel Tarihi** kitabına şöyle bir göz atmanızı öneririm...

Orada, 'eski insanlar bilimi' yani 'paleoantropoloji' profesörü **Yves Coppens** adlı **Homo sapiens, 10 bin** yıl önceki atalarımızdan pek de farklı olmadığımızı savunuyor... Ona göre, **Neandertal** adamın, bugün sokaktaki adamdan aşağı kalır yanı yok!

Gazeteci **David Brooks**, genetikçiler, sınırlı bilimciler, psikologlar, sosyologlar ve antropologların insan gelişiminin yapı taşlarının anlaşılmasına ilişkin araştırmaları imbiğin geçiriş, bir roman haline dönüştürdüğü, **Türkiye'de Say Yayınları Bilim Dizisi**'nin yayımladığı **Sosyal Hayvan** adlı kitabının girişinde, son dönemde hızlanan çalışmalara dikkat çekiyor ve şöyle diyor:

"...ulaştıkları temel bulgu, bizim esasen bilinçli düşünmenin eseri olmadığımızdır. Biz öncelikli olarak farkındahın bir alt seviyesinde gerçekleşen düşünme faaliyetinin eseriyiz (...) Bilinçsiz kısımları

zihnimizin büyük bir çoğunluğunu meydana getirir. İşte burası kararlarımızın çoğunun alındığı ve en etkili düşünme edimlerinin gerçekleştiği kısımdır. Bu gizli işlemler başarının temel taşlarıdır."

Virginia Üniversitesi'nden Timothy D. Wilson, Strangers to Ourselves (Kendimize Yabancılar) adlı kitabında insan beyninin her an **11 milyon** parça bilgi alıp depolayabileceğini yazıyor. En cömert tahminlere göre, insanlar bu alınan bilgilerin ancak **40** tanesinin bilinçli olarak farkına varabiliyorlar...

Geçen cumartesi akşamı tekneyle **Boğaz** turundaydık. Tekne dediysem, **Primetype** adlı küçük bir gemi... İçilebalep iktisatçı dolu; ben diyeyim **300**, siz deyin **400**...

"Bu kadar iktisatçı neden bir araya geldi?" diye merak ederseniz, söyleyeyim:

İstanbul Bilgi Üniversitesi, ekonomi biliminin en önemli toplantılarından **İktisadi Tasarım Konferansı**'na ev sahipliği yaptı...

1-4 Temmuz tarihleri arasında yapılan konferansa, **Nobel** ödüllü **Eric Maskin** dahil dünyanın önde gelen ekonomistleri katıldı...

Önce, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Halkla İlişkiler Müdürü Deniz Gökçe İnceoğlu**'ndan etkinlik ile ilgili bilgi aldık...

Kuruçesme'den hareket edince **Yard. Doç. Dr. Ayça Ebru Giritligil** bize katıldı...

Giritligil, Türkiye'nin tek deneysel iktisat laboratuvarı **BELIS**, yani **BİLGİ Economics Lab of İstanbul**'un direktörü...

"**Murat Sertel**'in öğrencisiyim" diyor gururla ve eldiyor; "Murat hocca, Türkiye'de ileri iktisat teorisinin kurucusuydu. Aynı zamanda Türkiye'de ilk iktisat deneylerini yapan bilim insanıydı. Zaten, **BELIS** de, üniversitenin idari ve mali desteği ile **Murat Sertel İleri İktisadi Araştırmalar Merkezi**'nin bir parçası olarak **2009** yılında kuruldu..."

İktisattaki gelişmeleri sorduk...

"**60**'lardan bu yana konuyla ilgili çalışmalar var ama **1980**'lerden sonra, insan fizyolojisi ve özellikle insan beyni ve zihni üzerine yapılan araştırmaların gelişmesiyle insan davranışlarının ekonomiye etkisinin ölçülmesi öne çıktı. Şimdi çağdaş iktisatın gittiği yön de bu; norö iktisat. İnsanı laboratuvara koyuyoruz..."

İnsanı laboratuvara koymak...

İlk anda yadırgatıyor, dahası itici geliyor. Kobaylar, deney hayvanları geliyor akla... İşin aslı pek öyle değil...

Arkasındaki mantığı şöyle anlatıyor Giritligil: "İktisat teorisinin bugüne kadar temel aldığı insan tipi **Homo economicus** idi. Gayet rasyonel davranan, fayda için hareket geçen, kendini maksimize etmek isteyen insan tipi. Ama insan gerçekten böyle mi? Standart bir tip mi?"

"Ya nasıl?" diye soruyoruz...

"Bir kere tamamen mükemmel olduğumuz söylenemez. Sıklıkla, yanlışlanabiliyor. Zaten, her şeyi değer-

İstanbul Bilgi Üniversitesi İşletme Fakültesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Ayça Ebru Giritligil. Oyun ve Enformasyon, Eleştirel Düşünce, Sosyal Meseleler ve Deneysel Ekonomi dersi veriyor.

lendirebiliyor olsaydık, örneğin finans balonları olmazdı. İnsanlar aldanabiliyor. İşte mesele de orada. Acaba bu aldanmaların bir sistematığı var mı? Bizi bir şekilde rasyonel anlamdan saptıran sistematikler nedir? Bunları belirleyip, irdelemek ihtiyacı var. Çünkü bu sistematikleri sadece piyasadan topladığımız verilerle yapamayız."

O zaman ne yapmak lazım?

"İnsanı laboratuvara koymak lazım. Aynen fizik, kimya gibi... Nasıl o laboratuvarlarda metallerin üzerindeki ısı ve basınç etkisini ölçüyorsak öyle... Metalin örneğin ısı karşısında nasıl tepki verdiğine bakılıyorsa biz de aynı şekilde insana bakıyoruz. Şimdi iktisat; insanı, hem biyolojik, fizyolojik ve de nörolojik olarak inceleyiyor. Davranışlarımızın ne kadarı eğitimle değişiyor, ne kadar onlarla beraber doğuyoruz?..."

Demir için çok deney yapıldı bugüne kadar ama insana ilişkin deneyler daha çok yeni...

İnsan kararlarını nasıl alır? Risklere karşı nasıl tepki verir? Niçin pazarlık yapar? Örneğin bir ihale yapacaksınız. Açık ihaleye nasıl, kapalı zarf usulü ihaleye nasıl tepki verir?"

Bu ve benzer sorulara gözlem ve deneylerle alınacak yanıtlar doğru politikalar oluşturmak için kritik önemde..."

"Çünkü iktisatta temel malzeme insan" diyor Doç. Giritligil, "Malzemenin nerede, nasıl davranacağını, hangi olaya nasıl tepki vereceğini bilmezseniz, iktisat politikaları başarılı sonuç vermez. Örneğin piyasa için regülasyonlar tasarlıyorsunuz. Kurallar koyduğunuz mekanizmayı tanımasanız başarı ihtimaliniz çok az..."

Peki, bunları nasıl ölçüyorsunuz?"

"Kural denilen şeyler, insanlar için hem caydırıcılık hem de teşvik içeriyor. Biz de bir anlamda bu tip ortamlar kurguluyoruz. Oyunlar tasar-

lıyoruz. Oyunun içinde örneğin nasıl para kazanılacağını kurullarını belirliyoruz. Bilgisayarlar öğrencileri rastgele eşleştiriyor. Oyunu oynadığınız kişileri tanımlıyorlar. Oynadıkça puan kazanıyorlar. Kazandıkları puan da paraya çevriliyor..."

"İnsanlar genellikle bilgiyi güncellemede hata yapıyor" diyor Giritligil, "Bazen bir gazetedeki köşe yazısı okuyoruz, sonra aynı görüşe televizyon kanalındaki tartışma programında rastlıyoruz. Ama onun hangi kaynaklardan geldiğini unutturuyor. Aradaki izi görmüyoruz. O zaman, nasıl reklamla insanlar belirli konulara yönelebilirseniz, aradaki bağlantıyı fark etmedikleri çeşitli kanallarla da bunu yapabilirsiniz. Çok kişiyle iletişim halinde olan güçlü oluyor. Tekrar eden bilgi doğruluğu algısı yaratıyor. Bu şekilde insanları sizin istediğiniz yöne kanallama edebilirsiniz..."

Bir örnek?

"Örneğin, **Koch Brothers**... Petrol boru hatları döşeyen dev bir uluslararası şirket. Yıllardır, küresel ısınmanın söylediği kadar tehlikeli boyutta olmadığını yayıyorlar. Kendileri doğrudan bir şey söylemiyor. Ama destekledikleri kuruluşlar var. Bizim bu bilgilerin hangi kanallardan geldiğini görmemiz lazım..."

Bu neden önemli?

"Devletler ya da politika yapımcılar önleyecek regülasyonlar yapabilir. İnsanlar, kimin kimi desteklediğini bilirse, şeffaflık olursa, davranışları çok daha sağlıklı olacaktır..."

(Bu arada, **Ayça Hoca**'nın söylediklerini yazıya dökerken, baktım **Koch Industries** şirketi **ABD**'nin en büyük ikinci özel sektör kuruluşu. **2013** gelirleri **115** milyar dolar. **Americans For Prosperity, Heritage Foundation, Cato Institute** ve **Manhattan Institute** gibi düşünce kuruluşlarının etkin değişikliği. **Greenpeace**, iklim değişikliğine ilişkin vergi düzenlemeleri getiren yasalara **ABD Kongresi**'nde ret oyu verilmesini onların parmağı olduğunu öne sürüyor...) *******

İktisadi tasarım demek, politikalar nasıl yapılacak demek...

İktisadi tasarım büyük resimse...

Deneysel iktisat, oyun kuramı onun alt başlıkları... Ama hepsi sonuçta insanın nasıl davranacağını tahmin etme çabasına dayanıyor...

O akşam 'İktisadi tasarım' alanında öncü çalışmalar yürüten birçok isim oradaydı...

ABD Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü Ekonomi Profesörü Charles Platt...

Boston College Ekonomi Profesörü Utku Ünver...

Prof. Ünver **Uluslararası İktisadi Tasarım Derneği**'nin başkanı...

Murat Sertel ve **Semih Koray**'ın kurduğu dernek bugün dünya **İktisadi Tasarım**'ın kalesi sayılıyor...

Prof. Ünver de, bize gururla, Türkiye'nin İktisadi Tasarım'da ve özellikle 'eşleştirme' ve 'algoritmalar' alanındaki liderliğini anlattı...

İlk fırsatta sizlerle paylaşacağım...